

bulmaya başlamış, ancak 1970'li yıllara kadar uygulanma imkânı bulamamıştır.

Eserleri. *Umum Osmanlı Vatandaşlarımızı* (Paris 1901, Prens Lutfullah'la birlikte, I. Jön Türk Kongresi'ne davet broşürü), *Teşebbüs-i Şahsî ve Tevsî-i Me'zûniyet Hakkında Bir İzah* (İstanbul 1324), *Teşebbüs-i Şahsî ve Tevsî-i Me'zûniyet Hakkında İkinci Bir İzah* (İstanbul 1324), *Mesleğimiz Hakkında Üçüncü ve Son Bir İzah* (İstanbul 1327), *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir: Meslek-i İctimâî ve Programı* (İstanbul 1334). Eserlerinin tamamı *Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne - Bütün Eserleri* (haz. Mehmet Ö. Alkan, İstanbul 2007) adıyla tek bir ciltte yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmet Bedevî Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul 1945, s. 68-78; Cavit Orhan Tüngel, *Prens Sabahattin*, İstanbul 1954; Z. Fahri Fındıkoğlu, *İçtimaiyat*, İstanbul 1961, II, 370-402; Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyâsî Fikirleri: 1895-1908*, Ankara 1964, s. 215-224; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Konuya 1966, s. 544-556; Nezahet Nurettin Ege, *Prens Sabahattin: Hayatı ve İlmî Müdafaları*, İstanbul 1977; Ali Erkul, "Prens Sabahattin", *Türk Toplum Bilimcileri* (haz. Emre Kongar), İstanbul 1982, I, 82-150; a.mlf., "İhmal Uğramış Bir Osmanlı Aydın ve Sosyologu: Prens Sabahattin", *Yeni Türkiye*, VI/33, Ankara 2000, s. 282-304; M. Şükrü Hanioglu, "Prens Sabahattin'in Katolik Kilisesi ile Olan İlişkileri", *Prof. Dr. Ümit Yaşar Doğanay'ın Anısına Armağan*, İstanbul 1982, II, 99-119; Tanık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler 1876-1938*, İstanbul 2001, I, 109-117; Baykan Sezer, "Türk Sosyologları ve Eserleri I: Sabahattin Bey", *Sosyoloji Dergisi*, 3. dizi, sy. 1, İstanbul 1989, s. 54-96; Oya Okan, "Sosyologlarımız ve Tarihî Gerçekler Önünde Prens Sabahattin", a.e., 3. dizi, sy. 1 (1989), s. 97-146; Cenk Reyhan, "Türk Siyasal Düşüncesinde Yol Ayrımı; Aykırı Bir Aydın Prens Sabahattin ve Düşüncesi", *Türkiye Günlüğü*, sy. 21, Ankara 1992, s. 121-126; Mithat Baydur, "Geçmişten Günümüze Prens Sabahattin ve Adem-i Merkeziyetçilik", a.e., sy. 22 (1993), s. 40-45; Mehmet Özden, "Mütareke Döneminde Sabahaddincilik: Meslek-i İctimâî Dergisi, 1919-1920", *Kebikeç*, sy. 20, Ankara 2005, s. 27-70; E. J. Zürcher, "Şabâh al-Dîn", *EP*² (İng.), VIII, 669.

ABDULLAH UÇMAN

PRETZL, Otto

(1893-1941)

Kur'an tarihi ve kıraat ilmine dair araştırmalarıyla tanınan Alman şarkiyatçısı.

20 Nisan 1893'te Baviera eyaletinin Ingolstadt şehrinde doğdu. Öğrenimini burada tamamladı ve Münih Üniversitesi'nden mezun oldu. Lisans üstü çalışmalarını *Kitâb-ı Mukaddes* üzerine yaptı. Schüller

Otto Pretzl

Hommel'den Yahudilik ve Hıristiyanlık tarihiyle ilgili bilgiler yanında Akkadca, Habeşçe, İbrânîce, Süryânîce; Wilhelm Spiegelberg'den Mısır Arapça'sı ve Kıptîce; Karl Süssheim'den Farsça ve Türkçe öğrendi. *Septuagintaprobleme im Buch der Richter* adlı doktora çalışmasını (Rome 1926) Münih Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde tamamladı. 1928'de aynı fakültede, Ahd-i Atik'in bir heyet tarafından yapılan Yunanca çevirisi hakkında *Die griechischen Handschriftengruppen im Buche Josue* adıyla (Rome 1929) doçentlik tezi hazırladı (Spitaler, XCVI [1942], s. 168). Hocası Gotthelf Bergsträsser tarafından Baviera eyaleti hükümeti desteğiyle başlatılan Kur'an'ın tenkitli neşri yapma programı dahilinde 1928'de Türkiye'ye gitti ve yazmalar üzerinde çalıştı. Ortadoğu ve Afrika'da pek çok Arap ülkesine seyahatler yaptı, buralarda Kur'an tarihi, kıraat vb. konulara dair yazma eserler, mikrofilm ve fotoğraflar elde etti. Şam'daki el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-Arabî'de Münih'teki Kur'an arşivi projesinin önemini anlattı. Bu kurumun dergisinde yayımlanan mektubundaki ifadelerinden onun bu çalışmalardaki asıl maksadını gizlediği anlaşılmaktadır (Pretzl, XIII/11-12 [1933], s. 490-491).

Pretzl, 1933 yılında Münih Üniversitesi'ne Sâmî dilleri ve şarkiyat hocası olarak tayin edildi. 1935'te Bergsträsser'in yerine kürsü başkanı oldu. Aynı zamanda Baviera Bilimler Akademisi üyesi seçildi. Ardından Kur'an tarihi ve kıraat üzerindeki çalışmalarını daha da yoğunlaştırdı. Hocasının ölümünden (1933) sonra onun tarafından başlatılmış olan eserlerin neşri çalışmalarını üstlendi. Özellikle hocasının başlatıp Arthur Jeffery'nin destek verdiği Kur'an arşivi oluşturma işinde önemli mesafe katetti. Pretzl'in kütüphanelerde yazma eser tesbiti için gittiği Paris'te 1933 yılında yaptığı bir konuşmaya göre o tarihte arşivde 42.000 nüsha kitap ve mal-

zeme bulunuyordu (Ahmed Abdülkâdir, s. 294). II. Dünya Savaşı çıkınca 1939 yılı sonunda orduya katıldı. 28 Ekim 1941'de içinde bulunduğu uçağın Sivastopol'da düşmesi üzerine öldü. Münih şehrinin bombalanması sırasında kurduğu arşiv isabet aldı ve tamamen yandı (Jeffery, *Materials for the History*, s. 4; *The Qur'an as Scripture*, s. 103). Otto Pretzl'in diğer bir ilgi alanı kelâm ve mezhepler tarihi olup İslâm atomculuğu ve Allah'ın sıfatları üzerinde durmuştur (aş.bk.).

Eserleri. A) Telifleri. 1. *Geschichte des Qorans*. Theodor Nöldeke'nin Latince doktora tezinin 1860 yılında basılan Almanca adaptasyonu üç ayrı yazar tarafından genişletilerek yayımlanmıştır. Bu çalışmayı ilk defa Nöldeke'nin öğrencisi Friedrich Schwally başlatarak I ve II. ciltleri yeniden neşre hazırlamıştır. II. cilt henüz basılmadan Schwally ölünce (Şubat 1919) *Die Geschichte des Qorantexts* başlıklı III. cildin ilk iki bölümünü Gotthelf Bergsträsser yayımlamış (1926, 1929), onun da 1933'te ölmesi üzerine eserin tamamlanması işi Otto Pretzl'e kalmış, o da son bölümü neşrederek planlanan seriyi tamamlamıştır (Leipzig 1938). Eseri Muammer Sencer *Kur'an Tarihi* adıyla kısmen Türkçe'ye çevirmiştir (İstanbul 1970). **2. *Die Frühislamische Attributenlehre*.** İlk kelâmcılara göre Allah'ın sıfatları konusuna dairdir (München 1940, dosya nr. 4). **3. "Die Frühislamische Atomenlehre"** (*Isl.*, XIX [1931], s. 117-130). İslâm'ın ilk asırlarında müslümanlardaki atom düşüncesiyle ilgilidir. **4. *Die Fortführung des Apparatus criticus zum Koran*** (München 1934). Bergsträsser tarafından kaleme alınan *Plan eines Apparatus criticus zum Koran* adlı (München 1930), Kur'an'ın tenkitli neşri için nasıl bir yol izleneceği hususundaki çalışmaya yazılan tekmiledir. **5. "Muhammed als geschichtliche Persönlichkeit"** (*Historische Zeitschrift*, CLXI [1940], s. 457-476). Eserde tarihî bir şahsiyet olarak Hz. Peygamber konu edilmiştir (Spitaler, XCVI [1942], s. 170).

B) Neşirleri. 1. Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teyşir fi'l-kırâ'ati's-seb'* (İstanbul 1930). **2. a.mlf., *el-Mukni' fi resmi meşâhifi'l-emşâr ma'a Kitâbi'n-Naht*** (İstanbul 1932). **3. *Ahl al-ebaha: Die Streitschrift des Gâzâli gegen die İbâhija*** (München 1933). Gazzâlî'nin Farsça risâlesinin tahkikli metni ve Almanca çevirisidir. **4. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fi tabakâti'l-kurrâ***. Kitabın neşri Gotthelf Bergsträsser tarafından başlatılmışsa da onun ölümü üzerine eserin II. ciltten itibaren tashihini

ve neşrini Otto Pretzl yapmış (I-II, Kahire 1932-1935), ayrıca kitap için ayrıntılı bir fihrist hazırlamıştır. 5. Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Fezâ'ilü'l-Kur'ân ve âdâbüh* (Ernest Eisen ile birlikte; bk. *DIA*, X, 245).

Pretzl bunların dışında bazı çalışmalar yapmışsa da tamamlayamamıştır. Bunlar arasında Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ'nın *Me'âni'l-Kur'ân*'ı başta gelmektedir (Pretzl, XIII/11-12 [1933], s. 491). Ayrıca İslâm kavimleri tarihiyle ilgili bir eser hazırlamaya başlamıştır. Müellifin *Studia Islamica*'nın çeşitli sayılarında İslâm'ın ilk dönemine ait bazı eserlere ve müelliflere dair makaleleri vardır (Necîb el-Akikî, II, 463; Spitaler, XCVI [1942], s. 169-170). İbn Seb'in'e nisbet edilen *el-Ecvibetü's-Şıkkıliyye*'yi Otto Pretzl Almanca'ya çevirmiş, ancak henüz neşretmemiştir. M. Şerefeddin (Yaltıkaya) bu eseri tek nüshasından tercüme ederken İstanbul'da bulunan Pretzl ile karşılaşmış, Pretzl tercümeyi yayımlamaktan vazgeçip bu işi ona bırakmış (*Sicilya Cevapları*, tercüme edenin girişi, s. 1-2) ve eser *Sicilya Cevapları* adıyla yayımlanmıştır (İstanbul 1934). Mişâl Cuhâ, İbn Hâleveyh'in *Muhtaşar fi Şevâzî'l-Kur'ân min Kitâbi'l-Bedî* adlı eserini (Kahire 1934) Pretzl'in neşrettiğini söylüyorsa da (*ed-Dirâsâtü'l-'Arabiyye*, s. 203) bu doğru değildir. Kitabın edisyon kritiği hocası Gotthelf Bergsträsser tarafından yapılmış, hocasının ölümünden sonra yayımlanan eserin basım aşamaları muhtemelen Pretzl tarafından gerçekleştirilmiş ve karışıklık buradan doğmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Otto Pretzl, "İnâyetü'l-müsteşrikin bi'l-Kur'ân-ı'l-Kerîm ve 'ulûmih", *MMİAdm.*, XIII/11-12 (1933), s. 489-491; a.mlf. – Gotthelf Bergsträsser, *Geschichte des Qorâns: Die Geschichte des Qorântexts*, Leipzig 1938, Otto Pretzl'in girişi, s. VII-IX; İbn Seb'in, *Sicilya Cevapları* (trc. M. Şerefeddin [Yaltıkaya]), İstanbul 1934, tercüme edenin girişi, s. 1-2; A. Jeffery, *Materials for the History of the Text of the Qur'an*, Leiden 1937, s. X, 4; a.mlf., *The Qur'an as Scripture*, New York 1952, s. 103; a.mlf., "Progress in the Study of the Qur'an Text", *MW*, XXIV (1934), s. 4-16; A. Scharff, "Otto Pretzl", *Schlussheft des Sitzungsbereichs des Bayer*, München 1941, s. 38-39; J. W. Fück, *Die Arabischen Studien in Europa*, Leipzig 1955, s. 315; Necîb el-Akikî, *el-Müsteşrikin*, Kahire 1980, II, 462-463; Mişâl Cuhâ, *ed-Dirâsâtü'l-'Arabiyye ve'l-İslâmiyye fi 'Urubbâ*, Beyrut 1982, s. 202-203; Abdurrahman Bedevî, *Mevsû'atü'l-müsteşrikin*, Beyrut 1984, s. 53-54; Ahmed Abdülkâdir, "Dr. Muhammed Hâmidullah: Paris ki Çend Yâdeyn", *Daktur Muhammed Hâmidullah* (haz. Muhammed Râşid Şeyh), Faysalâbâd 2003, s. 294-295; Yahyâ Murâd, *Mu'cemü esmâ'tü'l-müsteşrikin*, Beyrut 1425/2004, s. 163-164; Mehmet Emin Maşalı, *Kur'ân'ın Metin Yapısı*, Ankara 2004, s. 130-135; A. Spita-

ler, "Otto Pretzl", *ZDMG*, XCVI (1942), s. 161-170; Zülfikar Tüccar, "Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm", *DIA*, X, 245; Muhammed Serdânî, "Pretzl, Otto", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, Tahran 1379/2000, V, 519-520.

ABDÜLHAMİT BİRİŞİK

PREVEZE DENİZ MUHAREBESİ

Barbaros Hayreddin Paşa ile
Andrea Doria'nın
Preveze'de yaptıkları
deniz savaşı
(945/1538).

Osmanlı donanması ile müttefik Haçlı donanması arasında 4 Cemâziyelevvel 945'te (28 Eylül 1538) meydana gelen Preveze Deniz Muharebesi, Akdeniz'de Osmanlı hâkimiyetini kesin olarak belirlemesi bakımından büyük öneme sahiptir. Kanûnî Sultan Süleyman'ın 944'te (1537) Pulya ve Korfu üzerine düzenlediği seferin sonuçsuz kalmasına rağmen Barbaros Hayreddin Paşa'nın dönüştürdüğü Kiklad adalarını ve Nakşa Dükalığı ile birlikte bazı Sporad adalarına ele geçirmesi Osmanlılar'ın yeni hedefleri açısından belirleyici olmuştur. Osmanlılar'ın Ege ve Adriyatik'teki Venedik adalarına ve topraklarına yönelik faaliyetleri karşısında Papa III. Paolo'nun öncülüğünde Şubat 1538'de Hıristiyan devletleri arasında denizlerdeki hâkimiyet mücadelesini kazanmak ve Osmanlılar'ı Akdeniz'den uzaklaştırmak amacıyla bir ittifak yapıldı.

Bu sırada İspanya donanması amirali Andrea Doria'nın Mısır'dan İstanbul'a mal götüren gemileri ele geçirmek için Girit civarında beklediği haberini alan Barbaros Hayreddin Paşa, 9 Muharrem 945'te (7 Haziran 1538) kırk kadirgalik donanmasıyla İstanbul'dan ayrıldı. Asıl amacı Andrea Doria'ya engel olmak ve Adalar denizini Venedikliler'den temizlemek olan bu donanmaya 3000 yeniçeriyle Kocaeli, Teke-ili, Hamîd-ili ve Alâye beyleri de katılmıştı. Barbaros önce Kuzey Sporad adalarından İşkatoz'u ele geçirdi. Bu sırada İstanbul'da hazırlıkları tamamlanan doksan gemilik ilâve donanma ve Sâlih Reis ile Mısır'dan gelen yirmi gemilik filo Barbaros'a katıldı. Gelen bazı gemiler tamire muhtaç olduğundan Gelibolu'ya ve bir kısmı da Eğriboz'a gönderildi. Kalan gemilerle yoluna devam eden Barbaros Hayreddin Paşa, Andre ve Serifos / Koyunluca adalarını ele geçirdiği gibi daha önce fethedilen İstendil ve İşkiroz adalarını vergiye bağlayarak aldığı esir ve ganimetleri yedi gemiyle İstanbul'a gönderdi. 15 Safer 945'te (13 Tem-

muz 1538) Girit önlerine ulaşan ve bir hafta süren akınlarda zaman zaman kıyıya asker çıkaran Barbaros pek çok esir, ganimet ve kale toplarını İstanbul'a yolladı. Bu esnada Kerpe ve Kaşot adalarını fetheden Osmanlı donanması İstanköy civarında iken Anadolu ve adalardan kürekçi ve asker tedarik etti. Daha sonra İstanbul'a adası alındı ve Eğriboz'a giden Barbaros Hayreddin Paşa burada tekrar Sâlih Reis filosu ile birleşti (Celâlîzâde, vr. 320^b-321^a; Kâtib Çelebi, s. 75-78). Venedik'e verilen 1 Cemâziyelâhir 947 (3 Ekim 1540) tarihli ahidnâme Venedik'ten alınan adaların tam bir listesi bulunmaktadır (Gökbilgin, I/2 [1964], s. 121-128).

Osmanlı ilerlemesini durdurmak üzere kurulan İspanya, papalık ve Avusturya arasındaki ittifaka Venedik, Portekiz, Malta ve Ceneviz'in katılması ile Andrea Doria kumandasında büyük bir Hıristiyan donanması meydana getirildi. Korfu'da Şevval 944'te (Mart 1538) toplanmaya başlayan müttefik donanması, 12 Rebîülâhir 945'te (7 Eylül 1538) tamamlanarak Narda körfezinin kuzey girişindeki Preveze Kalesi'ni kuşattı. Bunu haber alan ve derhal Eğriboz'dan ayrılan Barbaros Hayreddin Paşa, Turgut Reis kumandasında yirmi gemilik bir gönüllü filosunu öncü olarak yolladı. Turgut Reis, Zenta sularında kırk gemilik bir düşman filosu ile karşılaştı ve durumu Modon'da bulunan Barbaros'a bildirdi. Buna karşılık Zenta'daki bir müttefik filosu da Preveze'ye giderek Andrea Doria'yı Osmanlı donanmasının gelişinden haberdar etti. Bunun üzerine Preveze'den ayrılan müttefik donanması Korfu'ya çekildi. Barbaros da Preveze Kalesi'nin tahrip edilmesine karşılık Kefalonya adasını yağmaladı. 29 Rebîülâhir 945'te (24 Eylül 1538) Preveze Kalesi'ne gelip burayı tamir ve tahkim ettikten sonra körfezde hazır durumda beklemeye başladı. Ertesi gün yeniden Preveze açıklarında demirleyen müttefik donanmasının mevcudu, bilgiler farklı olmakla beraber İspanya ve Portekiz seksen kalyon, Venedik on kalyon ve yetmiş kadirga, papalık otuz altı kadirga, Malta on kadirga, Ceneviz bir kalyon ve elli iki kadirga ile diğer devletlere ait kırk dokuz kalyon olmak üzere toplam kare yelkenli 140 kalyon, 168 kadirga ve pek çok nakliye gemisiyle 55.000 askerden oluşuyordu. Buna karşılık Barbaros'un donanmasında kadirga türü 122 gemi ve 20.000 asker bulunuyordu (Celâlîzâde, vr. 323^a; *Mehmed b. Mehmed er-Rûmî'nin Nuhbetü't-tevârih ve'l-ahbâr*, vr. 58^b; Kâtib Çelebi, s. 78-79; Bradford, s. 185-186).